

**Юрій
КОВАЛЕНКО**

**Завідувач
науково-дослідного
відділу Національного
заповідника «Глухів»**

*Связки мин и гранат
относили собаки под танки,
защищая страну и солдат
от нависшей беды.
После боя бойцы
хоронили собачьи останки,
только нет там теперь
ни холма, ни звезды!*

С. Ерошенко

Собаки-воїни

Вожаті з собаками виходять на бойові позиції

Написати цю статтю мене спонукала незвичайна знахідка. Під час однієї з пошукових розвідок у липні 2012 р. мені вдалось виявити рештки собаки-протитанкіста. І хоча тема протитанкових собак була для мене відомою, оскільки вже кілька років я займався її вивченням, але все-таки про подібні знахідки раніше чути не доводилось.

Біля хутора Майсько-го Ямпільського району – місцезнаходження останків собаки – ще на початку 1990-х років заганами «Обеліск» (Глухів) та «Пам'ять» (Суми) проводились пошукові роботи, у результаті яких були підняті останки 30-ти воїнів Червоної Армії. Більшість із них, судячи за залишками уніформи та петлиць, були офіцерами. Потім пошуковці ще неодноразово виїжджали на це місце, і кожного разу були все нові й нові знахідки. На жаль, не траплялися медальйони-смертники... Ще в ті перші виїзди, коли було чимало живих очевидців подій осені 1941 р., нам розповідали, що медальйони, нібито, у бійців збирали, от тільки хто і навіщо – невідомо. Щоразу на заповітну галявину нас вабила історія, яку почули від одного із старожилів.

Було це наприкінці вересня 1941-го. Одного разу вночі, після запеклого

бою, в крайню хату постукав поранений майор і попросив дати йому цивільний одяг. Переодягнувшись, він пішов у напрямку лінії фронту, але перед тим, як іти, сказав, що в ліску поблизу хутора він закопав штабний сейф із документами. Ось вже більше двадцяти років ми сподіваємось знайти цей сейф. Легенда здається нам правдоподібною ще й тому, що на невеликій галявині, на якій ми працюємо всі ці роки, схоже вів свій останній бій штаб якогось із наших підрозділів, що потрапив в оточення.

Черговий виїзд і на цей раз приніс удачу. У перші ж хвилини пошуку в одиночних окопах були виявлені останки спочатку одного, а потім ще двох бійців. Ми не переставали дивуватися, скільки ж їх тут лежить... Галявина всього розміром двадцять на п'ятдесят метрів... Продовжуючи

обстеження території, я звертав увагу на найменші нерівності, оскільки вже не один раз всі западини і напівзасипані окопи були ретельно перевірені спеціальними щупами. В одному місці з ледь помітною западинкою мій щуп натрапив на щось тверде. Практично не сумніваючись у тому, що виявлений ще один засипаний окоп з останками бійця, я зробив пробний шурф і майже відразу натрапив на людські останки. Розширивши розкоп, став робити повну розчистку. Поруч із сильно потрошеними (мабуть в результаті вибуху) людськими кістками траплялися якісь дрібні кісточки. Навіть важко було зрозуміти, з чим маємо справу. Раніше в старих окопах нам вже доводилося знаходити кістки тварин (корів, свиней і т.д.).

Продовження на стор. 2, 3

Продовження. Початок на стор. 1

Місцеві селяни, щоб не робити ям, прикопували здохлих тварин у старих окопах, бліндажах і воронках, яких після минулої війни в навколишніх лісах було безліч. Спочатку прийшло на думку, що і зараз трапилося щось подібне, але насторожило те, що останки тварини знаходились разом із людськими. При розчистці стало зрозуміло, що це кістки не поросяти і не теляти. Оскільки ми знаходилися в лісі, вони могли належати й лисиці чи якомусь іншому звіру. Коли повністю був розчищений окоп, ми побачили на дні останки червоноармійця, потрошені вибухом, поруч – сталеву каску, шомпол від трюхлінійки. Був знайдений і медальйон, але записку, на жаль, прочитати не вдалося. Разом із бійцем в окопі лежав скелет собаки, а на ньому – пряжки від навісної системи вибухових пристроїв. Антенка механізму виявилась у спущеному положенні. Бляшану коробку, в якій мав бути проміжний заряд у вигляді 400-грамової тротилової шашки, розірвало вибухом. Мабуть детонатор спрацював без заряду, а сили детонатора вистачило, щоб розірвати бляшанку. Череп собаки мав два отвори від куль. Одна з них потрапила собаці в ніс, друга – в голову над лівим оком, вийшовши з потилиці і розірвавши при цьому череп. Собака, вірогідно, спочатку був поранений, а потім, швидше за все, німець добив його з пістолета. Після ретельного огляду кісток ми знайшли поруч і 9-мм кулю.

Знахідка решток бойового протитанкового собаки хоча і є сенсаційною, але все ж таки не настільки несподіваною для нашої

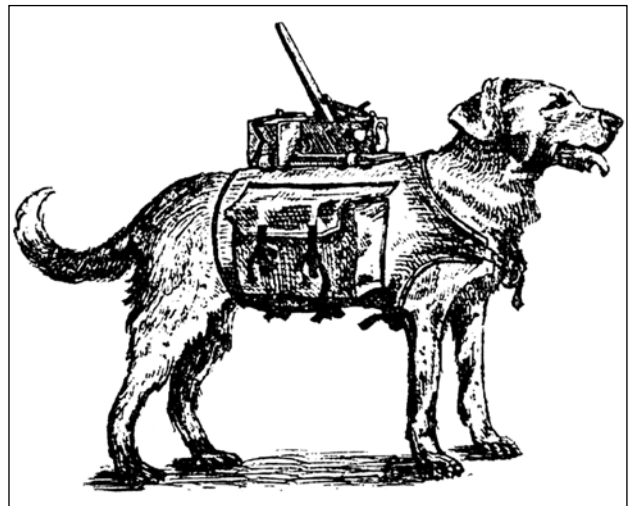
місцевості. Справа в тому, що підрозділи собак – винищувачів танків були застосовані у боях під Глуховом у вересні 1941 р. Це були бої, що передували наступу німців на Москву – початку так званої операції «Тайфун».

У липні 1941 р. на фронт було відправлено перший батальйон службових собак-підричників. Всі школи собаківництва були переведені на підготовку загонів собак – винищувачів танків. Три курсантських батальйони у вересні 1941-го були відправлені під Гомель, Брянськ і Глухів.

З 18 на 19 вересня частини 127-ї та 160-ї стрілецьких дивізій, перекинуті до Глухова з-під Смоленська, у складі Рильської бойової ділянки ще продовжували здійснювати марш у район на південний схід від міста, звідки з групою генерал-майора А. Єрмакова вони повинні були перейти в наступ проти глухівського угруповання німців. Прямо на марші було отримано наказ, що за бої під Єльнею 127-ма стрілецька дивізія однією з перших отримала звання гвардійської і була перейменована в

Понівечений вибуховий пристрій, знайдений при розкопках

Собака з навісною системою у бойовому положенні

2-у гвардійську стрілецьку.

Близько 11-ї години 20 вересня передові підрозділи зав'язали бій з противником в 7-ми кілометрах на схід від Глухова. Праворуч діяли підрозділи 121-ї танкової бригади. Головні сили дивізії продовжували рухатися в район села Черневе.

В цей же день 2-а гвардійська стрілецька дивізія, завдавши рішучий удар по позиціях противника на схід від Глухова, вийшла на рубіж Сваркове-Калюжне-Холопкове. Саме в цих боях була задіяна не зовсім звичайна бойова одиниця – собаки – винищувачі танків.

Підрозділ вожатих з собаками вступив у бій з танками неподалік міста у районі сучасної вулиці Хреннікова. За свідченням очевидців тих подій, на східній околиці Глухова, де проти німецьких танків були задіяні собаки-винищувачі, ще кілька днів після бою ходили зголоднілі пси з навішеними на них брезентовими сумками, в яких знаходились предмети, схожі на бруски мила.

Глухівський загін «Обеліск», займаючись пошуковими роботами біля Іванівки (східна околиця Глухова),

Тренування собаки

ще в 1990-х роках виявив в одному з окопів кістки собаки, поряд з якими знаходилась шкіряна планшетка. Оскільки жодних незвичайних пристроїв тоді не трапилось, на цю знахідку ніхто не звернув особливої уваги, та й досвід роботи у пошуковців натовді ще був незначним. Пізніше, згадавши про це і зіставивши деякі деталі розповідей очевидців бою, з'ясувалося, що саме на полі, яке знаходилося поряд з місцем знахідки, і бачили собак з навішеними на них брезентовими сумками.

Колишній командир 2-ї гвардійської стрілецької дивізії А. Акименко у своєму повоєнному листі до сім'ї загиблого полкового комісара М. Пивоварова в подробицях описує епізод бою, в якому були задіяні собаки-винищувачі: «В районі Чернево и Холопково мы встретили уже организованное наступление врага. На левом фланге против полка вашего отца (мається на увазі 395-й стрілецький полк 2-ї гв. стрілецької дивізії /*прим. авт.*/) противник бросил десятка два танков и пехоту. Завязался сильный бой. В то время наша дивизия, вернее боевой участок, имел два эскадрона (200 голов) собак – истребителей танков. Я приказал против танков противника выпустить два отделения по десять собак. Результаты были ошеломляющие: на командный пункт вожатых вернулись 6 собак, а 14 сработали. Были подбиты и уничтожены 14 танков. Это первая часть нашего боя...».

Службові собаки у Червоній Армії офіційно почали використовуватися ще в 1924 р., коли наказом від 23 серпня 1924 р. № 1089 були створені перші школи військових і спортивних собак. Але тільки в середині 30-х років почалися розробки тактики ведення боротьби з танками за їх

Танк, підірваний собакою

участю. Спеціальні міни для собак розроблялися Центральною школою собаківництва. Їх вперше застосували в 1939 р. на Халхін-Голі.

Що ж собою являла підготовка собаки-підричника? Спочатку тварину не годували кілька днів, потім давали їжу під днищем танка без увімкненого двигуна. Після того, як собака звикав їсти під танком, заводили двигун. Так проходив процес звикання тварини до незвичних для неї умов. Останнім етапом було годування собаки під танком, який починав поступово рухатися. Коли пес був практично готовий до «використання», на його спину навішувалися спеціальні підсумки з вибухівкою.

Міна являє собою собачий в'юк з брезенту з двома бічними сумками, в яких знаходиться два заряди тротилу по 6 кг у кожній, і невеликим дерев'яним сідлом, де розміщується вибуховий пристрій. Датчиком, який приводив пристрій у дію, був підпружинений дерев'яний штир висотою близько 20 см. Вибуховий пристрій, що знаходиться на спині собаки, складається з металеві коробки з відкидною кришкою, приклепаною до дошки. Під кришку вкладається 400-грамова тротилова шашка.

За задумом творців міни собака, навчений знаходити свій корм під танком, випускався

з траншеї у напрямку атакуючих німецьких танків, біг до машини і пірнав під його днище. При цьому штир, зачепившись за дно танка, нахилився й змушував спрацювати детонатор. Вибух 12,4 кг тротилу в безпосередній близькості від днища проламавав його, що призводило до знищення екіпажу, пожежі всередині машини і вибуху боекомплекту.

Фактично собаки – винищувачі танків були секретною зброєю і на початку війни не були широко відомі противнику. Саме тому несподівана поява на бойових позиціях замінованих тварин спочатку не викликала у німецьких танкістів ніяких побоювань. В більшості випадків їх вважали чи собаками-санітарами, чи просто не звертали на них увагу, що і давало їм можливість безперешкодно впритул наблизитися до ворожої техніки і зробити свій останній марш-кидок під танк або іншу працюючу машину. Німецькі солдати називали їх «hundeminen», що в перекладі означало собаки-міни.

За приблизними підрахунками у боях під Глуховом радянські війська втратили більше трьох тисяч загиблими, пораненими та полоненими. Цікаво, що на шпальтах центральних газет Радянського Союзу повідомлялася інформація тільки про героїзм бійців Червоної Армії під маленьким українським селом Черневе, а подібна цифра втрат зазначалася лише з німецького боку. Скільки ж загинуло четвероногих бійців, які були до останнього подиху вірні своїм господарям, ми, мабуть, ніколи вже не дізнаємось.

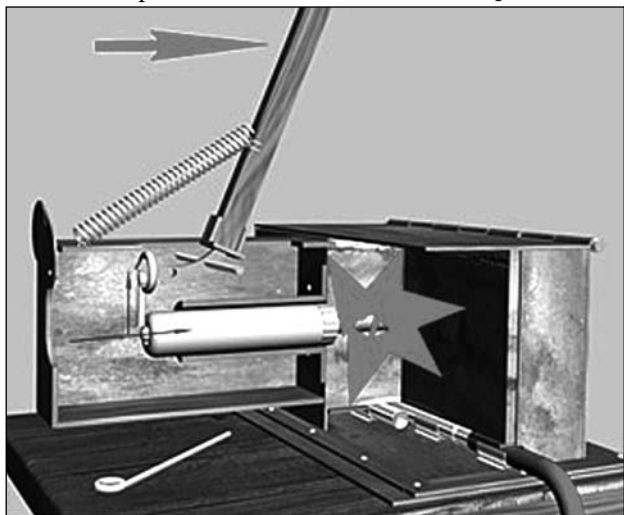

Схема спрацювання вибухового пристрою

**Надія
ПОДОЛЯКА**

**Науковий редактор
робочої групи по підго-
товці тому «Зводу пам'я-
ток історії та культури
України» у Сумській обл.**

В історію української педагогіки прізвище Михайла Івановича Демкова увійшло зовсім недавно. До 1996 р. підручники для студентів вищих педагогічних навчальних закладів згадували його лише як відомого російського революційного педагога, не наголошуючи при цьому на українське походження ученого.

Унікальні праці М.І. Демкова вже багато років є безцінними реліквіями музею рідкісної книги наукової бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету ім. О.Довженка та Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Однак і нині, переглядаючи сторінки Інтернету, дивуєшся, як мало публікацій українських дослідників присвячено цьому питанню (за виключенням довідкового порталу «Лучшие педагоги России»). Так само і енциклопедичний довідник «Сумщина в іменах» не наважився навіть подати повні ім'я та по-батькові, дат народження і смерті видатного українця, не дивлячись на дані «Педагогической энциклопедии» (1964, Т. 1, с. 659). Тож мусимо знову і знову повертатися до життєвого і творчого шляху цієї непересічної особистості.

Михайло Іванович Демков народився 12(24) березня 1859 р. на хуторі Скринному Прилуцького повіту Полтавської губернії (тепер Прилуцький район Чернігівської області). Отримав початкову домашню освіту. В одинадцять років вступив до другого класу Ніжинської гімназії при Історико-філологічному інституті князя О. Безбородька, яку закінчив у 1877 р. зі срібною медаллю. Оскільки він мав здібності до математичних дисциплін, дирекція гімназії рекомендувала його до вступу на фізико-математичний факультет Київського університету св. Володимира, де професорсько-викладацький склад на чолі з ректором Михайлом Максимовичем втілював у життя новітні педагогічні ідеї, намагався розвивати українську науку та культуру. Саме в університеті сформувався світогляд М.І. Демкова та виявився нахил до наукової праці. Тут він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата природничих наук, а 1882 р.

був обраний дійсним членом товариства дослідників природи. Цьому сприяли перекладацька робота, власні статті з природознавства.

З 1882 р. Микола Іванович викладав фізику, географію та природознавство в Чернігівській жіночій гімназії, а з 8 листопада 1885 р. працював викладачем фізики та природничих наук у Глухівському учительському інституті. З 1889 р. він став виконувати обов'язки викладача математики та природничої історії в Глухівській жіночій гімназії. У цей час був опублікований ряд його праць з історії, фізики, природознавства та методики викладання природознавства («Особенности жизни растений», «Полевая ботаника», «История Черниговской земли» и др.). Крім того, М.І. Демков брав активну участь у громадській роботі, упродовж 12 років виконував обов'язки секретаря Педагогічної Ради Глухівського учительського інституту, виступав з лекціями, доповідями.

На глухівський період припадає робота ученого над ґрунтовним дослідженням «История русской педагогик» (у 3-х томах), перша частина якого була опублікована в додатку до журналу «Гимназия» (Ревель) у 1896 р. Вона узагальнювала досвід у справі навчання та виховання, починаючи з періоду запровадження християнства на Русі. Взагалі ж під час роботи у Глухівському учительському інституті учений написав 54 праці. У 1898 р. він видав книгу «Русская педагогика в главнейших ее представителях. Опыт педагогической хрестоматии», яка увійшла до складу Педагогічної бібліотеки.

Нові серйозні дослідження «О принципах науки воспитания», «О самообразовании учителя», «Начальная народная школа, ее история, дидактика и методы», «Педагогические труды для ученической библиотеки Глуховского учительского института от автора», написані у Глухові, згодом ляжуть в основу фундаментальної праці «Система воспитания».

М.І. Демкова цікавили малодосліджені проблеми педагогіки, які неможливо вирішити без ґрунтового аналізу надбань педагогічного досвіду попередніх поколінь. Великого значення він надавав проблемам виховання і вважав, що від їх успішного розв'язання залежить не тільки подальша доля кожної особистості, а й соціально-економічний, культурний розвиток

М.І. Демков

країни. Людина, за М. Демковим, перш за все повинна бути фізично, розумово, естетично, морально, тобто гармонійно розвиненою. Він вважав за необхідне формувати такі якості особистості, як сила волі, мужність, вміння приймати рішення, відповідальність, доброта, милосердя, симпатія, честь, гідність, здатність співчувати, співпереживати. Засобами досягнення результатів при цьому мають бути особистий приклад вихователя та вправи, які закріплюють позитивні звички.

Велику увагу педагог приділяв праці як засобу, що сприяє моральному, естетичному і фізичному розвитку дитини, формуванню у неї творчого мислення. Він розглядав розумове виховання як одну із складових гармонійного становлення особистості. Позитивні наслідки у цій справі мають бути викликані не механічним засвоєнням певної суми знань, а саме розвитком розумових здібностей.

Складовою ланкою виховної системи М. Демкова було сімейне виховання. Педагог наголошував на значенні сім'ї в житті людини, ролі батьків у вихованні дітей. Він відстоював родинне виховання на національному ґрунті, основою якого є рідна мова. Педагог виступав за тісний зв'язок сім'ї і школи у вихованні молоді, для піднесення ефективності сімейного виховання радив підвищувати педагогічну культуру батьків і висловив думку про необхідність психолого-педагогічної підготовки майбутніх батьків

у загальноосвітніх навчальних закладах. Ці ідеї в свій час підтримали А. Макаренко, В. Сухомлинський, інші учені.

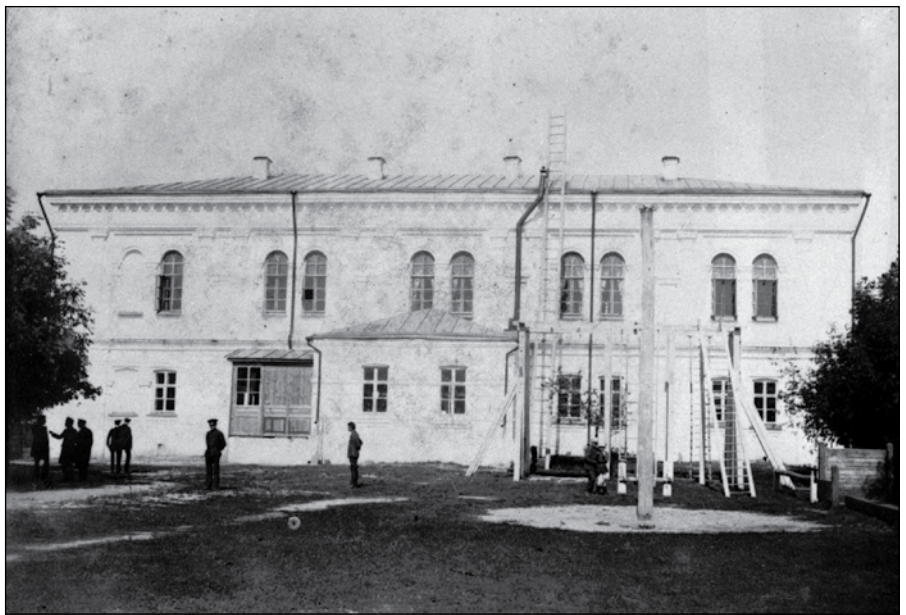
Як палкий прихильник і послідовник К. Ушинського, М. Демков розвинув його положення про те, що педагогіка є наукою і мистецтвом, якими повинен оволодіти вчитель. Першочерговим завданням у цьому напрямку мало бути створення відповідного посібника. Він запропонував учителям ряд практичних порад, які б могли допомогти їм у підготовці та проведенні уроків. Більшість із цих порад не втратила своєї актуальності і в наш час.

У педагогічних поглядах М.І. Демкова особливу увагу приділено теоретичній і практичній підготовці вчителя. Учений окреслив ряд заходів щодо реформування системи підготовки педагогічних кадрів, розвитку педагогіки як науки (створення педагогічної академії, кафедри педагогіки при всіх університетах, спеціальних інститутів для підготовки адміністративних керівників у галузі народної освіти тощо). Першочергове місце в навчальних закладах, які готували вчителів, він відводив кафедрі педагогіки. Він вважав, що отримавши освіту, педагог не повинен був зупинятися і мав учитися протягом всього життя.

М.І. Демков поглибив зміст самоосвіти вчителя, розглядаючи її як неперервний процес, що включає ознайомлення з науковою, педагогічною, художньою літературою, участь у педагогічних зборах, з'їздах, проходження курсової перепідготовки, ведення наукової роботи. Важливим компонентом самоосвіти при цьому має бути наукова робота, що відкриває нові горизонти для розумової діяльності і приносить моральне задоволення. При цьому учений вперше поставив проблему змістовного проведення вільного часу вчителями, окреслив шляхи її реалізації. Майже кожна праця ученого обов'язково має перелік книг для самоосвіти, рекомендації, короткі анотації до них.

Певний час, крім педагогічної діяльності, М.І. Демков виконував обов'язки редактора неофіційної частини «Черниговских губернских ведомостей», брав участь у роботі восьмого з'їзду природодослідників та лікарів. Крім того він був активним членом кількох товариств, зокрема Харківського історико-філологічного, Ніжинського історико-філологічного, Московського психологічного.

Упродовж 1905-1911 рр. М.І. Демков очолював Московський учительський інститут. З жовтня 1911 р. він – директор народних училищ

Глухівський учительський інститут на початку XX ст.

Володимирської губернії. Цей період його життя відмічений плідною науково-видавничою діяльністю. У 1909 р. він опублікував третю (останню) частину фундаментальної праці «История русской педагогики», «Очерки по истории русской педагогики», «Краткую историю педагогики», «Историю западно-европейской педагогики» та інші праці. Одночасно ученим проводилась робота по підготовці підручників, зокрема «Курса педагогики для учительских институтов, высших женских курсов и педагогических классов женских гимназий» (у двох частинах), «Учебника педагогики для учительских семинарий, женских гимназий и народных учителей» (у двох частинах).

Для популяризації педагогічних знань учений опублікував ряд посібників для народних учителів і селян: «Начатки сельского хозяйства» (30 статей з основних галузей сільського господарства), «Начальная народная школа, ее история, дидактика и методика», «Начальная педагогика».

У 1919 р. Михайло Іванович повернувся в Україну. Спочатку він працював у Ніжині інструктором з народної освіти, брав участь в організації народного університету ім. Т.Г. Шевченка, тимчасово виконував обов'язки його завідувача, деякий період був деканом словесно-історичного факультету цього ж університету, завідував тимчасовими районними педагогічними курсами для вчителів початкових і середніх шкіл Ніжинського, Конотопського, Борзнянського, Козелецького, Остерського, Глухівського, Крелевецького, Стародубського повітів, де читав загальну педагогіку, історію педагогіки та психологію дитини.

Програма, розроблена ученим для курсів, відзначалася науковістю та зв'язком з практикою.

У 1920 р. педагог переїхав до м. Прилуки Чернігівської області, де працював в учительській семінарії. На той час у місті проживали відомі учені О.М. Щербина та В.І. Маслов. Останній заснував краєзнавчий музей, згуртував навколо нього діячів культури, краєзнавців. У 1926 р. за ініціати́ви М. Демкова вони об'єдналися у наукове товариство під назвою «Секція наукових робітників». До його складу увійшло 15 співробітників педтехнікуму, окружного музею та архіву. Товариство очолювало бюро в складі трьох осіб під головуванням М. Демкова. Окремі його члени брали участь у роботі музейної секції, а також у підготовці географічного словника Прилуччини.

М.І. Демков працював над складанням історико-географічного опису Прилук. Він виконував обов'язки члена редакційної колегії «Бюлетеня Прилуцького окружного музею», у якому друкувались результати наукових досліджень закладу. У 1927 р. учений був обраний кореспондентом Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Він активно пропагував педагогічні знання, виступав на з'їздах учителів, курсах, конференціях та нарадах, готував статті, які, на жаль, не були опубліковані.

Педагогічна і наукова діяльність М.І. Демкова отримала високу оцінку: у 1927 р. йому було присвоєно звання професора педагогіки, у 1929 р. – заслуженого професора.

Він пішов із життя 27 березня 1939 р. Похований у Прилуках Чернігівської області.

Віктор
ТЕРЛЕЦЬКИЙКраснавець-
дослідник
м.Шостка

«Охоронець й упорядник нашої національної святині» (До 160-ї річниці від дня народження В.П. Науменка)

Такими словами, взятими автором за назву статті, оцінив дії філолога, історика, журналіста Володимира Павловича Науменка в листі до нього від 26 лютого 1914 р. гурток українських студентів і курсисток у Москві (всього 12 підписів) за його внесок в увічнення пам'яті Т.Г. Шевченка. «З побожністю, – читаємо ми в тому листі, – поминаючи нашого поета-пророка, поета-страдника, згадали ми і вшанували вставанням сучасників-друзів Шевченка, як земляків, так і росіян, котрі боліли душею за його тяжку долю, клопотались про полегшення його мук на засланні, допомогли його визволенню і радісно привітали після неволі. А коли навіть замкнулись уста геніального співця України, вони виконали його заповіт, перенесли прах його на святі гори Дніпрові, і таким чином у всіх грядущих покоління могила нашого поета навек зостанеться живим промовистим символом його, що «один він між нами, як сонце високе».

Як високо-правдиво і щиро оцінили члени того українського гуртка славетного Кобзаря в дні шанування його з нагоди сторіччя від дня народження. І як доречно вони надіслали свого листа саме В.П. Науменку, адже він приділив багато уваги справі охорони і упорядкування поховання Т.Г. Шевченка. Це простежується у листах історика до В.С. Гнилосирова (1836-1901) – доглядача могили поета, особливо у його кореспонденціях 1888-1891 рр.

Шлях В.С. Гнилосирова починався на Сумщині, коли він під псевдонімом «А. Гавриш» і посиланням на «м. Охтирка, 1862 року, у травні» опублікував статтю «П'ять днів з життя Х-го студента (Вічний пам'яті Т.Гр. Шевченка) в журналі «Основа» (1862, № 9).

Вибір гуртком українських студентів і курсисток у Москві саме В.П. Науменка був, безсумнівно, обґрунтований їх знаннями про публікації історика-філолога. Лише у «Киевской старине» він опублікував статті, матеріали «К рисунку Шевченко» (1890, № 6), «Воспоминания о Т.Г. Шевченко Е.Б. Пиуновой (Шмидгоф)» (1891, № 2), «Письмо Т.Г. Шевченко к А.Д. Оболонскому» (1892, № 2), «К вопросу о научном издании «Кобзаря» Т.Г. Шевченко» (1892, № 2), «Вірші Максимовича на смерть Т.Г. Шевченка» (1896, № 10), «Сведения о неизвестных будто-бы произведениях Т.Г. Шевченко» (1899, № 3), «О стихотворении «Славянам», приписанном Т.Г. Шевченко» (1899, № 7), «Письмо Т.Г. Шевченко к В.И. Григоровичу» (1899, № 10), «Письма М.М. Лазаревского к Т.Г. Шевченко, 1857-1859 гг.» (1901, № 3), «К истории могилы Т.Г. Шевченко» (1902, № 2), «Три письма Т.Г. Шевченко к А. И. Лизогубу, 1848-1850 гг.» (1903, № 2), «Письмо В.Г. Шевченко к Т.Г. Шевченко, 1840 г.» (1904, № 2), «Приведение в порядок могилы Т.Г. Шевченко» (1906, № 9).

Чому ми перелічуємо ці публікації

В.П. Науменко (1852-1919)

В.П. Науменка? Бо вони, як і довідка про їх автора, не наведені у «Шевченківському словнику» – там, де мало б це бути (К., 1977, т. 2). Укладачі не посміли подати свідчення про того, кого (як установила дослідниця Е.В. Панкова згідно справи № 232 в архіві СБУ) обшукали і заарештували в ніч з 7 на 8 липня 1919 р., зранку допитали, вдень винесли постанову про розстріл, а увечері виконали вирок.

Володимир Павлович Науменко народився 19 липня 1852 р. у Новгороді-Сіверському. В «Исторической записке о Новгород-Северской гимназии» (К., 1889) повідомлялося, що його батько Павло Осипович працював директором гімназії у 1848-1856 рр. Дивно, що відомий історик Олександр Оглоблин (1899-1992), родинні корені якого за батьком-Мезько походять з Новгород-Сіверщини, жодним словом не обмовився ані про Володимира Павловича, ані про Павла Осиповича. Та й у виданні «Т.Г. Шевченко в епістолярії» (К., 1966) якийсь Михайло Іванович, про якого Науменко 22 вересня 1888 р. писав Гнилосирову, просив «дати змогу поклонитися Тарасові», дешифрується як український художник і поет М.І. Жук. Це, беззаперечно, прикра помилка, адже Миколі Жуку на той рік було всього...5 років! А ось із деякими уродженцями нашого краю В.П. Науменко був дійсно пов'язаний. У некролозі («Книгарь», 1919, № 25-26) соратник по освітній ниві, уродженець м. Суми Павло Зайцев (1886-1965) писав про нього так: «Чимало неприємностей зазнав він і від адміністрації, і від ворогів із чорного стану, але, не покладаючи рук,

Редакція і співробітники «Киевской старины» (1898 з.). У верхньому ряді зліва направо: другий – М.П. Василенко, третій – В.П. Науменко; у нижньому ряді зліва направо: другий – О.М. Лазаревський, четвертий – М.К. Чалий, п'ятий – М.В. Шугуров

продовжував служіння «несуществую- щему языку» і рідній культурі».

Історик знаходився у полі зору уродженця с. Есмань на Глухівщині академіка М.П. Василенка. У «Вибраних творах» останнього зустрічаємо близько 20-ти посилань на Володимира Павловича. Відома світлина редакції

та співробітників «Киевской старины» 1898 р., на якій поруч із В.П. Науменком стоять М.П. Василенко, М.К. Чалий (земляк із Новгород-Сіверського), М.В. Шугуров (ініціатор заснування краєзнавчого музею у Глухові).

Глухів цікавив Володимира Павловича своїм історичним минулим.

У «Киевской старине» (1891, № 10) він з гіркотою писав про продаж на пуди архіву Глухівського повітового суду, адже «достоїнства і важливість справ оцінював секретар поліцейського управління п. Л-ч, людина, що не здобула ніякої освіти і не мала ніякого нахилу до історії».

**Олександр
МІРОШНИЧЕНКО**

**Науковий співробітник
Національного
заповідника «Глухів»**

У кожної медалі є дві сторони, і якщо одна виблискує на сонці, то зворотня ховається в її тіні.

Що ви уявляєте, коли чуєте слово «війна»? Гуркіт двигунів ворожих літаків, вибухи бомб, жертви концентраційних таборів... та червоний прапор над Рейхстагом. Для більшості з нас війна – це уривки з кінофільмів, і лише для одиниць – розповіді очевидців. Проте ми ніколи не знатимемо всю правду про війну, якщо будемо дивитися лише на одну сторону медалі.

7 вересня 1941 р. Глухів був окупований німецькими військами. Відтоді розпочався новий період в історії міста з новою владою та новими порядками. Ми стереотипно уявляємо життя в окупованому Глухові як жахіття табору військовополонених, підпільний та партизанський рух, постійні розстріли та шибеницю в центрі міста. Але люди, як і у мирний час, ходили на роботу та в кінотеатр, одружувалися і народжували дітей. Життя продовжувалося, незважаючи на війну. Це підтверджують останні розвідки науково-дослідного відділу заповідника, завдяки яким були отримані досі невідомі матеріали. Велику роль при цьому відіграла активна співпраця з іноземними приватними колекціонерами.

Майже три десятки німецьких фотознімків Глухова 1941-1943 рр. дають нам змогу подивитися на окуповане місто з іншого ракурсу. Більшість фото датуються вереснем-жовтнем 1941р. і належать солдатам-фотографам Гудеріанівських частин (зенітникам та танкістам). В об'єктиви німців потрапляло усе: підбита радянська техніка та понівечені тіла бійців, розкішна природа та господарі будинків, де приходилося квартирувати солдатам. Гебельсівська пропаганда, що велась серед бійців вермахту, також позначилася на виборі об'єктів для зйомок. Класичним зразком глухівських фото є картки із зображенням радянсь-

Окупація – інший погляд

Німецькі зенітники на вежі водогону. Вересень 1941 р.

Глухів. Весілля. Період окупації

ких військовополонених азійської зовнішності. Знімки підтверджують той факт, що у 1941 р. у місті велися запеклі бої. Чого варте фото обозу із вбитими конями на Київському шляху чи згорілої полутурки біля Трьох-Анастасіївської церкви, збірного пункту військових трофеїв біля пам'ятника Сталіну по Києво-Московській вулиці тощо. Німецькі фотографи полюбили знімати храми та центральні вулички міста. Підписані знімки вкладалися в фотоальбоми і відправлялися на батьківщину. Завдяки німецькій педантичності стають відомі

прізвища фотографів та назви військових підрозділів, до яких належали солдати вермахту. Так, наприклад, одна група фотографій належить солдату з 100 окремого танкового (вогнеметного) батальйону. Саме ці танки воювали під селами Семенівка, Холопкове та Чернево.

Дотепер широкому загалу були відомі тільки знімки радянських фотографів, зроблені під час визволення Глухова у 1943 р. Німецькі фотодокументи ж неабияк доповнюють загальну картину воєнного життя міста. Пошук у цьому напрямку триватиме й надалі.

№ 24-й.
ВОСКРЕСЕНЬЕ
27 августа 1917 г.

ИЗВѢСТІЯ

Цѣна 10 коп.

ГЛУХОВСКОГО УѢЗДНАГО СОВѢТА РАБОЧ., СОЛДАТ. И КРЕСТЬЯНСКИХЪ ДЕПУТАТОВЪ.

ОБЪЯВЛЕНИЯ

От городской управы

Список врачей, изъявивших желание
подавать медицинские советы
населению города, их специальность
и адреса

Палей М.С. Петроградская
гостиница. Хирургия и внутренние.

Черихин В.И. Соборный переулоч,
дом Храпковского. Хирургические и
женские болезни. Прием от 3-х до 4-х
часов дня.

Кернер Д.С. Базарная, дом
Серебрянского. Детские и внутренние.

Киседов С.С. Красная, дом Юши,
№8. Внутренние и нервные.

Кудря Г.К. Румянцевская пл., дом
Терещенка. Легочные болезни и детские.
Прием с 4-х до 5-ти.

Латышев Л.С. Киево-Московская
улица, Приходское училище.
Внутренние.

Брызгалов К.Н. Терещенская улица,
№60.

Шлацелис Ю.К. Киево-Московская
улица, дом Конвисера.

Жмак Д.П. Киево-Московская
улица, дом Пономаренка, кв. Бутрим.

Горфин Д.В. Тюремный переулоч,
дом Лучинского около почты. телеф. №
63. Внутренние.

Канун Е.Н. Киево-Московская
улица, дом Самуйловича. Хирургия.

Самуйлович М.Г. Собственный
дом. Внутренние, ушные, носовые и
горловые болезни.

Рафалович М. Спасская улица № 25,
дом Рафаловича, бывший Филоненка.
Внутренние, детские и акушерство.

Квартира с пансионом

для учеников. Глухов, Румянцевская
пл., д. № 3.

Пишущие машины и принадлежности к ним

представитель А.Н. Косолапов,
Глухов, Черниговская губерния,
Институтская ул., д. № 36, тел. №
142. У него же и обучение письму на
пишущих машинах. Плата за обучение
по специальному руководству
и таблицам по последнему
американскому десятипальцевому
методу - 20 руб. за полный курс.
Принимается переписка на пишущих
машинах. Подробности по запросу.

Начало занятий в учебных заведениях

по случаю эпидемии в г.Глухове
Г. Попечитель Киевского Учебного
Округа разрешил отсрочить начало
учебных занятий во всех учебных

заведениях г.Глухова до 15 сентября
сего года.

Директор Глухов. Гимн.
Л. Апостолов

Продается мельница

с нефтяным двигателем в 25
сил, спросить Путивльская ул., д.
Николаенко, парадный ход.

К сведению дам

новооткрытая мастерская
корсетов М.Линковой исполняет
заказ элегантно, красиво и изящно.
Глухов, Высокая улица, угол
Путивльской, дом А.Завельского, №
5, рядом с домом Гальперина.

Доктор К.Н. Брызгалов

лечит внутренние и детские
болезни. Прием от 4 до 5 ч. Терещенская
ул., № 60.

Глуховская Городская Управа

доводит до сведения жителей гор.
Глухова, что согласно постановления
Временного правительства 10 августа
выборы в Учредительное Собрание
отсрочены до времени завершения
работ по образованию новых органов
самоуправления на демократических
началах. Днем выборов в Учредительное
Собрание назначено 12 ноября 1917 г., а
сроком созыва 28 ноября 1917 г.

Підготувала до друку Ірина Мошик

Національний заповідник «Глухів» запрошує

глухівчан та гостей міста оглянути панораму
древнього Глухова з вежі міського водогону,
здійснити мандрівку його вулицями й площами,
відвідати храми і музеї, помилуватися чарівними
місцевими краєвидами. Довідки та замовлення
екскурсій за тел. (05444) 2-35-57.

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено до друку у науково-дослідному відділі заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Газета надрукована у АТ «Шосткинська міська друкарня»

м.Шостка, вул. К.Маркса, 69

Підписано до друку 31.07.2012 р.

Тираж — 500 примірників. Замовлення № 2643.

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців,
краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА

Юрій КОВАЛЕНКО

Ірина МОШИК

Олександр МІРОШНИЧЕНКО

Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО